

Иван Зуляк, Владимир Мисько

**В. БРЕХУНЕНКО, В. КОВАЛЬЧУК, М. КОВАЛЬЧУК, В. КОРНИЕНКО «БРАТСКОЕ»
НАШЕСТВИЕ. ВОЙНЫ РОССИИ ПРОТИВ УКРАИНЫ XII–XXI ВВ.
– КИЕВ, 2016. – 248 С.**

В книге в научно-популярном формате рассматриваются многочисленные российско-украинские войны. Авторы доказывают, что их корни уходят в XII в. Показано, что именно войны, как воплощение постоянных агрессивных планов Московии/России завладеть украинскими землями, определяли главную ось российско-украинских отношений. Описаны мотивы, вызревания и хронология войн, ход военных действий, последствия войн и их влияние на украинскую перспективу.

Ключевые слова: нашествие, украинские земли, Украина, Россия, российско-украинские войны.

Ivan Zuliak, Vladimir Misko

**V. BREKHUNENKO, V. KOVALCHUK M. KOVALCHUK, V. KORNIENKO.
«FRATERNAL» INVASION. RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE**

In the book, the scientific and popular format considered Russian-Ukrainian Wars. The authors argue that their roots go back to the XII century. The authors described the chronology of war, the course of military operations, the effects of war and their impact on the Ukrainian perspective.

Key words: invasion, Ukrainian lands, Ukraine, Russia, Russian-Ukrainian Wars.

УДК 94 (477): 281.9

Ірина Скакальська

**МОРОЗ О. В. ГУМАНІСТИЧНИЙ ХАРАКТЕР СВІТОГЛЯДУ ПРАВОСЛАВНИХ
ДІЯЧІВ ВОЛИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: МОНОГРАФІЯ. –
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ, 2016. – 156 с.**

У рецензованому огляді проаналізовано монографію Олени Мороз, присвячену гуманістичному світогляду православних діячів Волині кінця ХІХ – початку ХХ ст. Окреслено значення релігійно-філософських ідей та краєзнавчих пошуків А. Сендутьського, М. Теодоровича, А. Хойнацького для сучасності. У контексті рецензованої праці визначено особливості світоглядно-ціннісної платформи поглядів волинського духовенства.

Ключові слова: гуманізм, світогляд, мораль, духовенство, освіта.

Актуальність дослідження О. Мороз «Гуманістичний характер світогляду православних діячів Волині кінця ХІХ – початку ХХ століття» полягає у тому, що майбутнє держави у значній мірі залежить від культурного, духовного світогляду громадян. Саме такі соціальні цінності як справедливість, рівність, правда, взаємодопомога, моральність становлять сутність гуманізму. Важливо звертатись до творчого надбання інших століть, аналізуючи гуманізм крізь суспільні відносини. Саме таку спробу здійснила авторка монографії. Потрібно відновлювати втрачені гуманістичні орієнтири становлення громадянина з активною смисложиттєвою позицією, власне на цьому акцентується увага у книзі. Цікаво, що поняття «гуманізм» вперше застосував давньоримський політик М. Цицерон, розуміючи під ним ідеал освіти знатних римлян (с. 7).

У сучасному суспільстві гуманістичне спрямування світоглядних орієнтацій є вимогою часу, оскільки йдеться про духовне здоров'я нації. О. Мороз зазначає, що «Суспільство третього тисячоліття перебуває у стані антропологічної кризи, що характеризується нівелюванням загальнолюдських цінностей через втрату етнонаціональних традицій і зневагу до особистості в соціокультурному просторі. Це вимагає пошуку шляхів, форм і методів забезпечення пріоритету духовної культури стосовно матеріальних інтересів людства. Тому проблема відновлення національних духовних традицій, утвердження християнсько-гуманістичних цінностей є актуальною для українського суспільства» (с. 5). Крім того, дослідження поповнить сучасні наукові студії з історії, краєзнавства, філософії, релігієзнавства та культурології.

Монографія О. Мороз складається із трьох розділів. У першому розділі охарактеризована історіографія та бібліографія проблеми. Акцент дослідниця зробила на трактуванні гуманізму українськими богословами та філософами. Використовуючи компаративний метод, Олена

Василівна порівняла трактування гуманізму науковцями та богословами (с. 37). Пізнавально було дізнатися, що існують, наприклад, принципові розбіжності між світським і релігійним гуманізмом.

Важливо, що автор монографії не відкидає й історичних коренів у формуванні гуманістичного світогляду православних діячів. Так, на території Волині «твердині української аристократії» актуалізація гуманістичного аспекту розпочалася з XV – початку XVII ст. і пов'язувалася з діяльністю науково-культурного центру при Острозькій академії (с. 47). Відзначимо, що дослідниця констатує, що православні діячі Волині не лише наслідували й використовували гуманістичні ідеї представників Острозького культурно-освітнього центру, а й унаслідували методику їх ґрунтовного аналізу, методологію проведення наукових і релігієзнавчих досліджень (с. 48).

Підмітимо те, що автор монографії полемізує із представником російської релігійної філософії М. Бердяєвим, який писав про часткове відчуження еліти від народу. О. Мороз зазначає, що ця теза не знаходить підтвердження у діяльності православних діячів Волині (с. 49).

Досліджуючи проблему формування волинської еліти (Скакальська І. «Політико-соціальні виміри та етнокультурні трансформації української еліти Західної Волині 1921–1939 рр.»), вказувала, що одним із джерел її творення були монастирі краю. Тому приємно віднайти доповнення своїх думок у праці О. Мороз, зокрема, «осередками зародження релігійно-гуманістичного світогляду православного духовенства Волині стали Почаївський православний чоловічий монастир, Загаєцький монастир св. Іоанна Милостивого, Татаринецький чоловічий монастир». Автор підкреслює, що монастирі були центрами активного поширення православного віровчення; православні діячі у своїх працях пропагували релігійні традиції, зміцнювали духовні переконання місцевого населення (с. 54).

Значна роль у становленні світоглядної позиції та її гуманістичної складової належить, і про це пише О. Мороз, власне місту Кременцю. Населений пункт, на думку дослідниці, а це вартує уваги, відрізнявся такими особливостями: був ареною активної динаміки церковно-релігійних процесів; на території міста розміщена була велика кількість культових споруд, що відіграло важливу роль у задоволенні релігійних потреб населення; місто отримало назву «Волинські Афіни», оскільки здавна було центром науково-культурного розвитку волинського краю (с. 62). Автор приходиться до такого висновку, що «огляд історично-церковних процесів у м. Кременці дає підстави стверджувати, що духовно-інтелектуальні засади релігійно-філософських пошуків А. Сендутьського, М. Теодоровича й А. Хойнацького були зумовлені духовним життям його мешканців...» (с. 63). Проте, можна було б трохи більше зупинитись на особливостях історичного періоду, в умовах якого жили і працювали православні діячі Волині кінця XIX – початку XX ст.

Корисною є інформація про добродійні організації Кременеччини, так автор повідомляє про те, що М. Теодорович був почесним членом «Опекунства про нужденних вихованців Волинської духовної семінарії». Також А. Хойнацький був членом благодійного братства «Божої Матері Всіх Скорботних Радості» (с. 66). Це є свідченням, як підкреслює дослідниця, того що їх благодійницька діяльність сприяла становленню конкретної гуманістичної смислової життєвої орієнтації, а також їх участі у практичній реалізації основних християнсько-гуманістичних установок у добродійній діяльності (с. 67). Це є також актуальним і в наш час. Коли духовні особи займаються благодійністю та волонтерством.

Позитивним аспектом монографії є те, що характеристика, зокрема, М. Теодоровича, як краєзнавця, доповнена його філософсько-богословськими дослідженнями.

Значний інтерес викликає параграф 2.3. «Морально-релігійні орієнтири у творчій спадщині волинських православних діячів». Саме особливий внесок у дослідження діяльності видатних персоналій регіону зробили М. Теодорович й А. Хойнацький. Перший, зокрема, зосередився на висвітленні діяльнісних портретів викладачів Волинської духовної семінарії у м. Кременці. Він показав, як зазначає О. Мороз, на прикладі відомих діячів у галузі релігії, історії, освіти реалізацію концептуальних засад гуманізму (с. 89). Як помітила дослідниця, що М. Теодорович свої теоретичні твердження підтверджував конкретними прикладами релігійно-праведної діяльності православних віруючих, визначальними гуманістичними рисами їх смислової життєвої позиції. Характеризуючи діяльність ректора Волинської духовної семінарії О. Хотовицького, дослідник М. Теодорович зазначав те, що очільник своїм прикладом втілював гуманістичне виховання. Краєзнавець підмічає такі риси характеру керівника, як правдивість, чесність, благородство, великодушність, усвідомлення і суворе виконання свого обов'язку, істинно-християнська любов (с. 90).

Окремо висвітлюється у параграфі 3.2 «Значення християнсько-гуманістичних цінностей православних діячів Волині для модерної вітчизняної релігієзнавчої думки» зв'язок надбань минулих століть із сучасністю.

О. Мороз вдало охарактеризувала гуманістичні погляди представників духовної еліти Волині, проте не зайвим було б деталізувати їх біографічні дані. На наш погляд, було б краще сприймати комплексний портрет А. Сендутьського, М. Теодоровича й А. Хойнацького.

Оригінальною є пропозиція авторки щодо об'єднання православних церков в Україні в одну Помісну Православну Церкву. Так, на думку дослідниці, воно можливе завдяки реалізації провідного принципу християнських цінностей – любові до ближнього свого. Людина повинна йти назустріч іншій людині, не ворогувати з нею, завжди пам'ятаючи слова Ісуса Христа: «По тому будуть пізнавати, що ви мої учні, якщо будете мати любов між собою» (с. 116).

Не можна не погодитися із одним із висновків авторки монографії про те, що гуманістичний характер релігійно-філософських поглядів православних діячів Волині кінця XIX – початку XX ст. формувався під впливом різних чинників, серед них й особливостей релігійно-церковних процесів у Волинській губернії досліджуваного періоду, які зумовлені діяльністю православних монастирів Волині, «волинської школи краєзнавців», Волинської духовної семінарії у Кременці тощо (с. 128). Загалом, висновки, які робить дослідниця аргументовані, вагомі, органічно впливають зі змісту роботи.

Відзначаючи належний рівень наукового дослідження, варто висловити деякі побажання. Зокрема, необхідно було залучити до роботи праці В. Рожко (Духовні православні освітні заклади Волині Х–XX ст.: Історико-краєзнавчий нарис / В. Рожко – Луцьк: Медіа, 2002), І. Власовського (Нарис історії української православної церкви / І. Власовський. – Репринтне видання. – К., 1998), А. Річинського (Проблеми української релігійної свідомості / Упоряд. А. Колодний. – К.: Світ знань, 2000), О. Мельничука (Свято-Богоявленський Кременецький монастир у контексті історії православ'я в Україні / О. Мельничук – К., 2007) та інші.

Праця О. Мороз є пізнавальною, новою та корисною усім тим, хто цікавиться минулим Волині та її відомими діячами. Можна почерпнути відомості про А. Сендульського, М. Теодоровича й А. Хойнацького.

Необхідно наголосити на тому, що монографія О. Мороз має і виховний зміст, адже є могутнім джерелом духовності. Гуманістичний світогляд має стати підґрунтям для виховання молоді. Носієм гуманістичних переконань може бути будь-яка особа, незалежно від соціального статусу, професії. Через те, що молодь не має повністю сформованих духовно-етичних орієнтирів, у їх середовищі поширені асоціальні явища, тому книга О. Мороз «Гуманістичний характер світогляду православних діячів Волині кінця XIX – початку XX століття», сприятиме для вдосконалення їх особистості. Вихід монографії є важливим внеском у розвиток краєзнавства, філософії, релігієзнавства, педагогіки та біографістики Волині.

Ирина Скакальская

МОРОЗ О. В. ГУМАНИСТИЧЕСКИЙ ХАРАКТЕР МИРОВОЗЗРЕНИЯ ПРАВОСЛАВНЫХ ДЕЯТЕЛЕЙ ВОЛЫНИ КОНЦА XIX – НАЧАЛА XX ВЕКА: МОНОГРАФИЯ. – ХМЕЛЬНИЦКИЙ, 2016. – 156 С.

В рецензируемом обзоре проанализировано монографию Елены Мороз, посвященную гуманистическому мировоззрению православных деятелей Волыни конца XIX – начала XX вв. Определено значение религиозно-философских идей и краеведческих соисканий А. Сендульского, М. Теодоровича, А. Хойнацкого для современности. В контексте рецензируемой работы характеризуются особенности мировоззренческой и ценностной платформы взглядов волынского духовенства.

Ключевые слова: гуманизм, мировоззрение, мораль, духовенство, образование.

Iryna Skakalska

MOROZ O. V. HUMANISTIC CHARACTER OF WORLDVIEW OF THE ORTHODOX VOLYN FIGURES AT THE END OF XIX – EARLY XX CENTURIES: MONOGRAPH. – KHMELNYTSKYI, 2016. – 156 P.

In the context of review the monograph of Olena Moroz is analyzed, it is devoted to humanistic outlook of Orthodox Volyn figures at the end of XIX – early XX centuries. The importance for modernity of religious and philosophical ideas of A. Sendylskyy, N. Teodorovych, A. Hoynatskyy is outlined. The peculiarities of outlook-value basis of views of Volyn clergy in the context of reviewed work are established.

Key words: humanism, outlook, morality, clergy, education.